

van andere kinderboeken die verlies ter sprake brengen, zoals het verhaal over *Das die zijn Maatje verliest* van Martine van Nieuwenhuyzen. Wellicht is het *Doorleefboek* voor veel kinderen en hun hulp-ouder een doeltreffende methode. Ik wil echter ook oog hebben voor kinderen waarbij dit boek niet direct aansluit. De directe, concrete en praktische aanpak bemoeilijkt misschien de aansluiting bij de voorkeur-copingstijl van het kind. Deze disclaimer kan mijns inziens duidelijker in het *Meeleefboek* benoemd worden. Is het *Doorleefboek* een dappere poging of juist een duidelijk baken van troost en daarmee een stap in de goede richting? Beide. Omdat ik het zo'n inhoudelijk goed, grafisch mooi, praktisch boek vind, durf ik het gewoonweg niet te zeggen. Ik wil niet afdoen aan de ervaringen, persoonlijke veerkracht en expertise van de auteur. Het boek zal in veel gevallen een doeltreffende methode zijn die praktische handvatten biedt bij de begeleiding en verwerking van rouw bij kinderen. Voor geestelijk verzorgers is het zeker een verdiepend document met gedegen inhoud. Wanneer je in je persoonlijk leven of professionele praktijk geconfronteerd wordt met rouw van een kind, wat doe je dan eigenlijk? Immers, na verlies staat de ander, maar sta je vaak ook zelf als naaste of als hulpverlener, met lege handen.

Gijsbert van Eijdsden, krijgsmachtraadsman, Koninklijke Landmacht

Anja Bruijkers-Koel, **Een trap naar de hemel. Met ouderen in gesprek gaan, een handreiking.**

Uitgeverij Adveniat, Baarn 2019. ISBN 9789492093943, 72 pagina's, € 19,95.

Hoe kun je met mensen met dementie in gesprek gaan over Bijbelverhalen en christelijke feestdagen? Deze vraag van zorgmedewerkers en vrijwilligers was voor geestelijk verzorger Anja Bruijkers-Koel aanleiding om een handreiking hiervoor te schrijven. Ze heeft het de ambitieuze titel *Een trap naar de hemel* gegeven. Het boek volgt het kerkelijk jaar: het begint bij Advent en

gaat verder over Kerst, Pasen en Pinksteren, met daar tussenin ook allerhande thema's passend bij de tijd van het jaar. Al met al beschrijft ze dertig thema's, van meer religieus tot alledaags, zoals over de 'grote schoonmaak' en naar school gaan. Bij elk thema vind je op de linker bladzijde een korte inleiding, een Bijbelgedeelte, een beschrijving van een alledaags tafereel en twee voorbeeldvragen voor de persoon met dementie. Op de rechter bladzijde staat een bijpassende kleurrijke paginavullende afbeelding. Deze afbeeldingen zijn geschilderd door de auteur zelf en twee zorgmedewerkers, en één door iemand met dementie.

Wanneer ik het boek uitprobeer, krijg ik van mensen met dementie verschillende reacties op die afbeeldingen. 'Oh, wat mooi', zei een mevrouw mij. Een andere dame sprak echter: 'Dat vind ik helemaal niks.' De afbeeldingen worden vanzelfsprekend verschillend gewaardeerd. De meeste geven voldoende aanleiding tot gesprek. Daartoe blijven ze wel beperkt: om er gewoon naar te kijken en ervan te genieten zijn ze te abstract of onvoldoende kunstzinnig. Daarvoor kun je beter bijvoorbeeld mooie schilderijen op het internet vinden en in kleur printen, zoals schilderijen van Rembrandt of Van Gogh. De ervaring leert dat dergelijke schilderijen zich er goed voor lenen om ze samen met iemand met dementie simpelweg te bekijken en ervan te genieten, zonder dat je per se in gesprek hoeft te gaan.

Ik heb het boek ook aan een vrijwilliger uitgeleend om uit te proberen. Zij geeft aan: 'Het is een mooi boek om zelf als gespreksbegeleider te gebruiken, voor bijvoorbeeld je voorbereiding voor een gespreksgroep.' Zij voegt daar wel aan toe: 'Ik zou het echter niet meenemen voor individuele contacten met mensen met dementie. Daarvoor biedt het te weinig ingang, zowel de afbeeldingen als de begeleidende teksten. Vooral wanneer iemand verbaal niet meer goed kan communiceren.' Zo zou ik het boek inderdaad ook gebruiken: als input en inspiratie voor jezelf als begeleider als je een groepsgesprek voorbereidt. Je kunt het boek ook meenemen tijdens de bijeenkomst, bijvoorbeeld om de afbeeldingen te tonen. Maar ik zou het daartoe niet beperken: het boek geeft juist een goede zwengel aan je

eigen creativiteit, zodat je verder kunt zoeken naar andere bijpassende afbeeldingen of schilderijen, naar materialen om mee te nemen naar de groep en de zintuigen te prikkelen. Een groot gemis is dan wel dat het boek geen suggesties voor bijpassende liederen doet, terwijl muziek zo belangrijk is voor mensen met dementie. Gelukkig staan er achterin bekende oude gebeden, die ook veel herkenning zullen oproepen.

Tim van Iersel is geestelijk verzorger en ethicus bij WoonZorgcentra Haaglanden

Tim van Iersel, **Dilemma's bij dementie. Waarden wegen voor goede zorg.**

Uitgeverij Bohn Stafleu van Loghum
2019. ISBN 9789036822039, ISBN
9789036822046 (e-boek)

Dit is een handzaam boekje voor verpleegkundigen, verzorgenden en helpenden in de ouderenzorg. In acht hoofdstukken worden acht morele dilemma's uitgewerkt aan de hand van waarden die in het geding zijn in de dagelijkse zorg voor mensen met dementie. Van Iersel noemt autonomie, eerlijkheid, hygiëne, levensbeschouwing, veiligheid, gezondheid, intimiteit en gemeenschap. De waarden die Van Iersel noemt, zijn herkenbaar in de dagelijkse zorgpraktijk van het verpleeghuis. De hoofdstukken zijn voorzien van een inleiding op het thema en een overzicht van mogelijke dilemma's die je kunt tegenkomen als deze waarde in het geding komt. De auteur geeft tevens praktijkvoorbeelden en casussen weer waarin de dilemma's naar voren komen. Ook zijn er verwijzingen naar documentaires, boeken of artikelen en websites opgenomen.

Het boekje heeft meerwaarde voor geestelijk verzorgers omdat in begrijpelijke taal wordt uitgelegd hoe men omgaat met bepaalde dilemma's en welke waarden in het geding komen. Het is handig om je voor te bereiden op het begeleiden van een moreel beraad voor zorgmedewerkers door even bepaalde dilemma's na te slaan. Ook kan het helpen bij het voorbereiden van scholingen. Het biedt inzicht in de reikwijdte van

specifieke waarden. Zelf heb ik het boekje laten lezen door een van de psychologen, die verbaasd was over de hoeveelheid morele dilemma's die er eigenlijk aan de orde van de dag zijn in de dagelijkse zorgpraktijk van mensen met dementie. Een belangrijk inzicht!

Eén kritische noot over deze uitgave. Het lijkt enigszins willekeurig welke waarden de auteur er heeft uitgelicht. De waarden privacy en vrijheid, toch ook grote thema's als het gaat om morele dilemma's, komen niet aan bod. De auteur schrijft hierover dat hij inziet dat deze waarden in het kader van veel van de andere waarden terugkomen; toch voelt het als een gemiste kans. Ook ontbreekt de verheldering van de keuzes voor de andere acht waarden. Waarom nu juist deze waarden en niet heel andere waarden zoals professionaliteit, zorgvuldigheid of lichamelijke integriteit (om maar iets te noemen). Het zou passend zijn geweest als Van Iersel zijn keuze had toegelicht.

Het boekje circuleert nu in mijn verpleeghuis onder de gespreksleiders moreel beraad. Zij zijn allen enthousiast over de helderheid, de beknopte manier van beschrijven en de voorbeelden van morele dilemma's. Aan te bevelen dus voor elke ethiekondersteuner in het verpleeghuis!

Brechtje Hallo-van Bakkum is geestelijk verzorger bij Dimence, Zwolle

Joachim Duyndam & Jahmilla Frank (red.). **Wegwijs in levensvragen. Over humanistische geestelijke verzorging.**

Uitgeverij Eburon, Utrecht 2019. ISBN
9789463012454, 124 pag., € 20,00.

Wat is een recensie anders dan een gekleurd destillaat? En doet dit destillaat recht aan oorspronkelijke ideeën? Nee, natuurlijk niet. Het biedt de lezer hoogstens een bril waardoor het geheel gepercipieerd zou kunnen worden. Het doel van de bundel *Wegwijs in levensvragen* is de positionering en profilering van het werk van de Humanistisch Geestelijk Verzoekers. De bundel